

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL ISTORIE

INFLUENȚE ROMANE PE VALEA MUREȘULUI
INFERIOR (Sec. II-IV p.Chr.)

Coordonator:

Prof.Dr.Mihai Bărbulescu
Aurelia

Doctorand:

Budihală A. Daniela

Cluj Napoca

2012

CUPRINS

Argument

I. Introducere

I.1. Istoricul cercetării pe valea Mureșului Inferior

I.2. Cadrul geografic

I.3. Prezentare etnică

I.3.1. Dacii

I.3.2. Sarmatii iazigi

II. Istoria văii Mureșului Inferior în secolele II-IV p.Hr

II.1. Aspecte militare

II.2. Câmpia iazigă.Cale de comunicație între provinciile romane Dacia și Pannonia

III.1. Repertoriul punctelor topografice în care au fost semnalate artefacte de influență romană

III.2.1. Categoriile de artefacte

III.2.1.1. Monede. Stadiul cercetărilor

III.2.1.2.Repertoriul descoperirilor izolate

III.2.1.3.Stadiul cercetării tezaurilor monetare

III.2.1.4. Repertoriul tezaurilor monetare

III.2.1.5. Interpretarea descoperirilor numismatice

III.2.2.Ceramica

III.2.2.1.Ceramica de uz comun.Stadiul cercetărilor

III.2.2.1.1. Metoda de lucru

III.2.2.1.2.Tipologia vaselor de uz comun

III.2.2.1.3. Atelierele ceramice

III.2.2.1.4. Catalogul pieselor ilustrate

III.2.2.1.5. Interpretarea materialului ceramic de uz comun

III.2.2.2.1.Ceramica de lux romană. Stadiul cercetărilor

III.2.2.2.2.Catalogul pieselor ilustrat

III.2.2.2.3.Analiza materialului ceramic de lux

III.2.3.Fibule

III.2.3.1.Catalogul pieselor ilustrate

III.2.3.2.Interpretarea descoperirilor

III.2.4. Alte categorii de artefacte

III.2.4.1. Sticla

III.2.4.2. Monumente funerare

III.2.4.3. Cărămizile șampilate

IV. Concluzii

Lista abrevierilor.

Bibliografie.

Lista planșelor.

Planșe.

Cuvinte cheie: barbari, valea Mureșului, monedă, războaiele marcomanice, tratat.

Lucrarea de față își propune identificarea unor realități politico-economice pe valea inferioară a Mureșului, în perioada sec. II-IV p.Chr., pe baza analizării artefactelor descoperite.

Râul Mureș este cel mai mare afluent (de stânga) al Tisei, care se varsă în aceasta pe teritoriul Ungariei, în dreptul localității Szeged. Arealul luat aici în discuție, adică valea inferioară a râului Mureș, se dezvoltă între localitățile Săvârșin și Szeged.

După cum bine se știe, cadrul geografic al unei zone se află într-un continuu proces de schimbare. În acest sens asocierea factorilor geografici actuali cu cei ai antichității ar fi o mare eroare de interpretare.

O posibilă imagine a zonei o prezintă István Ferenczi: „De la actualul oraș Mukacevo (din Ucraina subcarpatică) și până la actuala capitală a Iugoslaviei timp de luni întregi se întindea o baltă, nu numai în lungul Tisei, ci și pe cursul inferior al tuturor afluenților carpatici. Numai pe la jumătatea verilor uscate apele intrau în matcă, lăsând în urmă tot anul mlaștini întinse”¹

Teritoriul supus analizei are ca extremitați (est-vest) zona cuprinsă între castrul roman de la Micia² (Vețel) și așezarea antică Partiscum (Szeged). Acest teritoriu constituie o zonă tampon între Pannonia și Dacia, zonă controlată de sarmații-iazigi, populație barbară, care înclină balanța în favoarea sau defavoarea Imperiului Roman, în funcție de propriile interese. În diferite secvențe cronologice zona a fost controlată și de Imperiul Roman care a folosit-o ca pe cea mai scurtă cale de comunicație între provinciile Dacia și Pannonia Inferior în urma constituirii primeia în anul 106 p.Chr.

Granița de vest a Daciei Romane a stârnit multe controverse; nu este cazul să redeschidem această discuție, ci doar precizez că zona avută în vedere (valea inferioară a Mureșului) se afla în afara provinciei romane. Aici au continuat să trăiască daci și sarmații-iazigi.

Artefactele descoperite întăresc afirmația conform căreia zona de vest rămâne o zonă de interferență între provinciile Pannonia și Dacia. Descoperirile arheologice demonstrează că acești barbari din vest vor prelua anumite elemente de la romani, în special cultura materială.

¹ Ferenczi 1993, p. 44.

² Materialul din castrul de la Micia nu este inclus în analiză deoarece face parte din provincial Dacia.

Romanii și-au exercitat controlul pe Valea Mureșului Inferior pentru că pe aici trecea drumul care făcea legătura între Apulum respectiv Micia și Partiscum.

Teza este structurată în patru capitole principale la care se adaugă un număr de peste 70 de planșe ce ilustrează materialul inedit, material ce constituie suportul pe care ne-am bazat în elaborarea textului. Defalcând și sintetizând conținutul capitolelor, reies următoarele:

I. Introducerea. Ținând cont că lucrarea pune foarte mare accent pe prelucrarea de material arheologic un rol important îl ocupa prezentarea principalelor momente care vizează săpăturile arheologice din zonă. Tot aici au fost trasate limitele cronologice și spațiale în concordanță cu scopul urmărit. În cadrul aceluiași capitol s-a făcut o prezentare etnică bazată pe izvoarele istorice scrise.

Dacii. Pe baza menționărilor făcute de către autorii antici putem afirma că dacii liberi au continuat să trăiască în așezări din Crișana și Câmpia Aradului datate pe baza unei culturi materiale specifice în secolele II-III p.Chr.³

După așezarea iazigilor între Dunăre și Tisa, iar mai apoi la est de fluviu asistăm la o conviețuire a celor două etnii. Cimitirul de la Șiman vine să întărească această afirmație.

Susținând această teorie, a conviețuirii, ne ferim în cadrul lucrării să facem o atribuire a unei singure etnii a unei așezări.

Sarmații erau o populație de origine iraniană, înrudită cu sciții, care au ocupat teritorii întinse cum ar fi piemonturile Uralilor de sud, bazinele râului Ural și al fluviului Volga (cursul inferior) și interfluviul Volga-Don⁴. Această populație este cunoscută sub numele de *Sauromatai*⁵, în izvoarele grecești timpurii sau mai târziu *Sarmatai*, iar la autorii latini apare sub numele de *Sarmatae*⁶.

II. Istoria văii Mureșului Inferior în secolele II-IV p.Hr. Acest capitol este dedicat unei **prezentări din punct de vedere militar** a văii Mureșului Inferior dar și aducerea în discuție a ipotezelor legate de **rolul strategic** al regiunii atât în timpul provinciei romane Dacia cât și după părăsirea acesteia. Inițial s-a făcut o prezentare a conflictelor de la granița Daciei romane iar apoi, pe baza izvoarelor istorice existente, s-a urmărit evoluția văii Mureșului de la calea de acces spre barbaricum la drum provincial în diferite momente istorice făcându-se trimitere la opiniile specialiștilor în domeniu.

³ Vezi Dörner 1960; Crișan 1968; Dumirașcu 1977.

⁴ Ioniță 2001, p. 663.

⁵ Herodot, IV, 119; Strabon, II, 5, 30.

⁶ Iosephus Flavius, VII, 4, 3.

În anul 106 p.Chr. conflictele dintre daci și romani se încheiau cu victoria romanilor și cu transformarea, în mare parte, a teritoriilor cucerite în provincie. Rolul strategic al noii provincii, Dacia, era separarea maselor de barbari de la nord de Dunăre. Această măsură se va dovedi insuficientă. Pentru a putea asigura securitatea zonei intracarpatică (nucleul Daciei) și pentru a menține divizarea lumii barbare, Imperiul a trebuit să accepte o serie de sacrificii, concretizate prin cedarea unor teritorii și reorganizarea celor rămase sub stăpânire romană⁷.

La granița de vest a Daciei au avut loc numeroase conflicte stârnite în special de către sarmații-iazigi ce vor culmina cu războaiele marcomanice care vor zguduia puternic lumea romană, în special provinciile dunărene.

Războaiele marcomanice au adus schimbări majore în relațiile acestora cu romanii, între altele restrângerea drastică a posibilităților de a face comerțul de graniță. Dreptul, mai înainte nelimitat, de a face comerț oricând și în toate puncte de frontieră a fost îngăduit atunci doar în unele puncte și numai în anumite zile. Îngrădirile comerciale hotărâte de Imperiu au avut drept rezultat o scădere accentuată a mărfurilor romane ajunse în ținuturile iazige în perioada imediat următoare⁸.

Retragerea administrației și a armatei romane din Dacia a însemnat și o diminuare evidentă a autorității Imperiului asupra iazigilor. Părăsirea Daciei a declanșat însă deplasarea altor migratori către fostă provincie romană și apariția unor noi presiuni asupra sarmaților din Câmpia Tisei. Acestea vor pătrunde efectiv în teritoriile lor, dislocându-i și antrenându-i într-un proces de erodare continuă, care se va încheia prin dispariția lor treptată în următoarele două secole.⁹

O altă problemă ridicată aici se leagă de statutul văii Mureșului și de existența sau nonexistența unor puncte de control romane ridicate de către aceștia pe partea de sud a râului. Aceste puncte au fost semnalate pe baza cărămizilor ștampilate, în special ale Legiunii XIII Gemina. Și în legătură cu acestea s-a iscat o întreagă dezbatere ce continuă și astăzi pe baza ipotezei aducerii acestor tegule în epoca medievală și re folosirea lor în structuri de piatră.

Deși cartarea punctelor cu descoperiri romane de-a lungul Mureșului susține ipoteza controlului acestora în zonă, în stadiul actual al cercetărilor acest drum nu este decât o construcție teoretică¹⁰. Totuși importanța covârșitoare pe care o avea cursul inferior al

⁷ Opreanu 1998, p.55.

⁸ Ioniță 2001, p.675.

⁹ Ioniță 2001, p.675.

¹⁰ Hügel 2000, p. 34.

Mureșului trebuie să fi atras după sine un control militar fără de care drumul roman dinspre și către interiorul Daciei nu putea funcționa în siguranță¹¹.

III. Repertoriul punctelor topografice în care au fost semnalate artefacte de influență romană. Al treilea capitol este instrumentul de lucru. Cuprinde două mari subcapitole care se referă la un **repertoriu al localităților** de pe tronsonul Mureșului Inferior în care au fost identificate artefacte romane sau de influență romană iar ulterior au fost întocmite **cataloge** ale principalelor categorii de piese (monede, ceramică, sticlă, fibule) cuprinse în cadrul lucrării. Fiecare categorie de piese este însoțită de subcapitole ce vizează istoricul cercetării, metoda de lucru, interpretare, analogii și concluzii preliminare dedicate fiecăreia în parte.

Catalogele au fost întocmite în așa fel încât să fie cât mai simplu de utilizat în procesul de prelucrare. Conțin următoarele câmpuri: 1. Locul de descoperire, 2. Tipul sitului, 3. Emitentul, 4. Locul de depozitare, 5. Bibliografie, 6. Observații

IV. Concluziile au fost elaborate strict pe baza prelucrării materialului. S-a urmărit și coroborarea datelor obținute cu situația militară cunoscută pentru a avea un tablou complet al zonei. Acestea ar fi incomplete fără atașarea planșelor cu material care oferă posibilitatea verificării afirmațiilor făcute legate de **apartenență, formă, datare și funcționalitate**.

Prin lucrarea de față am dorit în primul rând să adunăm materialul roman sau de influență romană de pe valea Mureșului Inferior iar apoi să oferim o imagine a zone în secolele II-IV p.Chr. Catalogul conține artefactele ce se găsesc în depozitul Complexului Muzeal Arad, artefacte ce sunt și ilustrate. Pe baza categoriilor de artefacte se poate observa că avem de-a face cu o relație de natură economică între provinciile vestice ale Imperiului și așezările de pe Valea Inferioară a Mureșului.

Din punct de vedere al statutului politico-militar al zonei acest subiect rămâne deschis. Cu toate acestea analiza materialului arheologic ne determină să afirmăm că Imperiul Roman și-a exercitat influență și asupra populațiilor barbare ce trăiau dincolo de acele limite teritoriale impuse de prezența armatei.

¹¹ Protase 2001, p. 119.

BABEȘ-BOLYAI UNIVERSITY
HISTORY AND PHILOSOPHY FACULTY
DEPARTMENT OF HISTORY

ROMAN INFLUENCES IN THE LOWER MUREȘ VALLEY
(2ND- 4TH CENTURIES A.D.)

-dissertation abstract-

Coordinator:

Prof. Dr. Mihai Bărbulescu

Doctoral candidate:

Budihală A. Daniela

Cluj Napoca

2012

CONTENTS

Argument

I. Introduction

I.1. History of research along the Lower Mureş

I.2. Geographical framework

I.3. Ethnical presentation

I.3.1. The Dacians

I.3.2. The Iazygian Sarmathians

II. History of the Lower Mureş Valley during the 2nd-4th centuries A.D.

II.1. Military aspects

II.2. The Iazygian Plain – means of communication between the Roman provinces of Dacia and Pannonia

III.1. Repertory of topographical sites where artifacts of Roman influence have been noted

III.2.1. Categories of artifacts

III.2.1.1. Coins. State of research

III.2.1.2. Repertory of isolated finds

III.2.1.3. Monetary hoards. State of research

III.2.1.4. Repertory of monetary hoards

III.2.1.5. Interpretation of numismatic discoveries

III.2.2. Ceramics

III.2.2.1. Common pottery. State of research

III.2.2.1.1. Research method

III.2.2.1.2. Typology of common pottery

III.2.2.1.3. Ceramic workshops

III.2.2.1.4. Catalogue of illustrated items

III.2.2.1.5. Interpretation of common pottery items

III.2.2.2.1. Roman luxury ceramics. State of research

III.2.2.2.2. Illustrated catalogue

III.2.2.2.3. Analysis of luxury pottery items

III.2.3. Fibulae

III.2.3.1. Catalogue of illustrated items

III.2.3.2. Interpretation of the discoveries

III.2.4. Other types of artifacts

III.2.4.1. Glass

III.2.4.2. Funerary monuments

III.2.4.3. Stamped bricks

IV. Conclusions

List of abbreviations.

Bibliography.

List of plates.

Plates.

Keywords: barbarians, Mureş valley, coin, romans, Marcomanic wars, trade.

The present paper aims at identifying certain political and economical realities in the lower valley of river Mureş during the 2nd-4th centuries A.D. on the basis of discovered artifacts analysis.

River Mureş is the biggest effluent left of the Tisa that flows into the latter on the territory of Hungary, near the city of Szeged. The area taken here into consideration, i.e. the lower valley of river Mureş, stretches between the settlements of Săvârşin and Szeged.

As it is well known, the geographic framework of an area goes through continuous changes. Associating present day geographical factors to those of the Antiquity would thus constitute an interpretative error.

István Ferenczi presents a possible image of the area: “A large pond stretched for months from the present-day city of Mukacevo (in Sub-Carpathian Ukraine) until the actual capital of Yugoslavia, not only along the Tisa, but on the lower course of all its Carpathian effluents. The waters only retreated in midsummer, on dry weather, leaving vast marshes behind.”

The territory under analysis extends between the Roman castrum at Micia (Veţel) to the east and the antique settlement of Partiscum (Szeged) to the west. This was a buffer area between Pannonia and Dacia, an area controlled by the barbarian population of the Izygian Sarmathians who determined the pro or against Roman Empire attitude there according to their own interests. Over different periods of time, the Empire controlled the area and used it as the shortest communication route between the provinces of Dacia and Pannonia Inferior after the first was created in 106 A.D.

There is an ongoing academic debate on the location of the western borders of Roman Dacia; I do not intend to revisit that discussion here, but only to mention that our area of interest (the lower valley of River Mureş) was outside the Roman province. Dacians and Izygian Sarmathians continued to inhabit the area.

Discovered artifacts support the statement that the western area remained an interference territory between the provinces of Pannonia and Dacia. Archaeological discoveries testify to the fact that these western barbarians took over certain elements from the Romans, especially their material culture.

Romans exerted control over the Valley of the Lower Mureş because it contained the road connecting Apulum with Micia and Partiscum.

The dissertation is structured according to four main parts and includes over 70 plates that illustrate the new material that I used as basis for the elaboration of the text. The main parts of the dissertation can be thus abstracted:

I. Introduction. Taking into consideration the fact that the dissertation places great accent on working with archaeological materials, the presentation of the main archaeological excavations in the area is given ample space. The introduction also discusses the chronological and geographical limits of the research, according to its goals, and includes an ethnical presentation on the basis of historical written sources.

The Dacians. On the basis of mentions in the writings of antique authors, one can state the fact that free Dacians continued to inhabit settlements in Crişana and Arad Plain dated by their specific material culture to the 2nd and 3rd centuries A.D.

After the **Iazyges** settled between the Danube and the Tisa, and then east of the Danube, the two ethnical groups lived side by side. The cemetery in Şiman supports this theory. I believe that Dacians and Iazyges did live together during that period, therefore, during this dissertation I avoid attributing any settlement to a single ethnical group.

Sarmathians were a population of Iranian origin, related to the Scythians, who occupied wide territories such as the piedmonts of the Southern Ural Mountains, the river basins of the Ural and Volga (its lower course) and the Volga-D interfluve. Early Greek sources mention them as *Sauromatai*, later on as *Sarmatai*, while Latin authors use the name of *Sarmatae*.

II. History of the Lower Mureş Valley during the 2nd-4th centuries A.D. This chapter is dedicated to a **presentation** of the valley of Lower Mureş **from a military perspective**, but also brings into discussion the hypotheses related to the **strategic role** of the area both during the Roman province of Dacia and after it was abandoned. The chapter starts with a presentation of conflicts on the borders of Roman Dacia, as reflected by existing historical sources; it then follows the development of Mureş valley from access way towards the Barbaricum to provincial road, during different historical moments, in reference to the opinions of specialists in the field.

In 106 A.D. the conflicts between Dacians and Romans ended with the victory of the latter and most of the conquered territories were organized into a province. The strategic role of the new province of Dacia consisted in separating the barbarian masses north of the Danube. This measure proved to be insufficient. In order to be able to ensure the security of the inner Carpathian area (Dacia's core) and to maintain the division of the barbarian world,

the Empire had to accept a number of sacrifices. These included giving up certain territories and reorganizing the remaining ones under Roman rule.

Numerous conflicts occurred on the western border of Dacia, mainly started by the Iazygian Sarmathians, that reached a peak during the Marcomanic Wars that deeply shook the Roman world and especially the Danubian provinces.

The Marcomanic Wars brought major changes in the relations between Iazyges and Romans, including a drastic limitation of border commerce. The previously unrestricted right of making commerce at all times and frontier points was afterwards only allowed in certain places and days. Commercial limitations decided by the Empire triggered a strong decrease in the quantity of Roman goods reaching the Iazygian territories in the following period.

The retreat of Roman administration and army from Dacia equaled a drastic decrease in the authority of the Empire over the Iazyges. The abandon of Dacia brought other migratory peoples to the former province and renewed pressure on the Sarmathians in the Tisa Plain. The new peoples entered the Sarmathian territories, dislocating them and initiating a continuous degradation process that ended with the gradual disappearance of the Sarmathians over the two subsequent centuries.

Another issue raised in this chapter relates to the status of the Mureş valley and the existence or absence of Roman control points erected on the southern bank of the river. Such points were identified through stamped bricks, especially those bearing the mark of the Thirteenth Gemina Legion. An entire debate arose and continues to this day on the hypothesis that such tegulae were brought there during the Middle Ages and re-used in stone structures.

Despite the fact that the mapping of sites with Roman discoveries along the Mureş supports the hypothesis of Roman control in that area, at the present state of research this road remains a theoretical construct. Still, the overwhelming importance of the Lower Mureş must have triggered a military control without which the Roman road from and towards the inner Dacian territory could not have safely functioned.

III. Repertory of topographical sites where artifacts of Roman influence have been noted. The third chapter is the working tool. It includes two large sub-chapters referring to a **repertory of settlements** along the Lower Mureş where Roman artifacts or those showing Roman influence have been identified; **catalogues** of the main categories of items (coins, pottery items, glass objects, fibulae) were then created and included in the dissertation. Each category of items is followed by sub-chapters dealing with related issues such as the state of

research, research method, interpretation, analogies and preliminary conclusions for each category.

The catalogues were designed as to be easily used during the processing of the material. They contain the following fields: 1. Place of discovery, 2. Site type, 3. Issuer, 4. Place of preservation, 5. Bibliography, 6. Notes.

IV. *The conclusions* were elaborated strictly on the basis of the analyzed material. I also aimed at corroborating the resulting data with the known military situation in order to recreate a complete picture of the area. Data would be incomplete without the annexed plates that reproduce the items and allow readers to verify my statements on their **origin, shape, dating, and functions**.

Through the present dissertation I aimed, first of all, at gathering the Roman material or that showing Roman influences on the valley of the Lower Mureş, and then at producing an image of the area during the 2nd-4th centuries A.D. The catalogue includes and illustrates artifacts preserved in the collection of the Arad Museum Complex. On the basis of the two categories of artifacts one can note an economical connection between the western provinces of the Empire and settlements along the Lower Valley of River Mureş.

From the point of view of the political and military status of the area, this topic remains open to discussion. Nevertheless, the analysis of the archaeological material allows me to state the fact that the Roman Empire also exerted its influence on the barbarian populations living beyond the territorial borders enforced by the presence of the army.

Bibliografie orientativă

- Crișan 1968 Crișan I.H., *Continuitatea dacică în Câmpia Aradului*, in *Apulum* 7/1, 1968, p.241-251.
- Hügel et alii 2010 Hügel P., Hurezeanu G.P., Mărginean F., Sava V.,
Cercetarea arheologică în zona arădeană. Un scurt istoric,
in *Ziridava* XXV/1, 2010, p.7-24.
- Opreanu 1998 Opreanu C., *Dacia romană și barbaricum*, Ed.Mirton,
Timișoara, 1998.
- Protase 2001 Protase D., *Organizarea militară.Sistemul defensiv în
Banat.* (coord. D. Protase, Al. Suceveanu, *Istoria
Românilor*, vol. II, 2001, p.118-120.
- Ferenczi 1993 Ferenczi I., *Valea Mureșului și expediția militară a lui
Macrus Vinicius*, in *Ziridava* XVIII, 1993, p. 39-54.